

УДК 79:7.021.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/38-2-4>**Микола КРИПЧУК,**

orcid.org/0000-0002-1255-7135

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри режисури естради та масових свят

Київського національного університету культури і мистецтв

(Київ, Україна) kripchuk@gmail.com

АРТПРОЄКТ ЯК ДИНАМІЧНА ФОРМА РОЗВИТКУ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Метою дослідження є мистецтвознавчий аналіз характерних особливостей сучасних артпроектів як динамічної форми масової культури та визначення класифікації основних синтезованих форм артпроектів у структурі сучасної художньої культури. Методологія дослідження включає загальнонаукові принципи систематизації та узагальнення досліджуваної проблеми. Методологічною основою роботи є культурологічний, мистецтвознавчий та структурний аналіз як дослідницькі стратегії, які уможливають виявлення специфіки існування сучасного артпроекту та його типологію в контексті сучасної культури. У роботі здійснена спроба відстежити трансформацію технічних засобів виразності та систематизувати типи синтезованих форм артпроекту в контексті режисерських технологій.

У статті показано динаміку розвитку сучасних синтезованих форм в умовах еволюції аудіовізуальних та телекомунікаційних технологій. З'ясовано, що розвиток технічних засобів виразності трансформується під впливом новітніх досягнень науково-технічного прогресу та сучасних технологій. Акцентовано увагу на тому, що впровадження сучасних аудіовізуальних технологій веде до виникнення нових глобальних жанрів. Виявлено процес «мультимедізації культури», що приводить до істотної зміни художньої парадигми, для якої синтетизм у мистецтві стає базовою ознакою, де глядач є суб'єктом візуальної репрезентації та потребує додаткових імпульсів для включення в загальний художній процес. Зміна художньої парадигми безпосередньо вплинула на багатоваріантність концепції художнього твору.

Згідно з результатами емпіричних досліджень, вперше запропоновано типологію сучасних артпроектів, а саме: естрадний генезис, театральний генезис, художньо-спортивний генезис та академічний генезис.

Ключові слова: масова культура, артпроект, метажанр, синтез, режисерські засоби виразності.

Mykola KRYPCHUK,

orcid.org/0000-0002-1255-7135

Candidate of Art History,

Assistant Professor at the Department of Stage and Gala Festivals

Kyiv National University of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine) kripchuk@gmail.com

ART PROJECT AS A DYNAMIC FORM OF MASS CULTURE DEVELOPMENT

The aim of the study is art analysis of the characteristics of modern art projects as a dynamic form of mass culture and determination of the classification of main synthesized forms of art projects in the structure of modern art culture. The research methodology includes general scientific principles of systematization and generalization of the researched problem. The methodological basis of the work is culturalological, art historical and structural analysis as research strategies that allow us to identify the specifics of the existence of a modern art project and its typology in the context of modern culture. The paper attempts to trace the transformation of technical means of expression and systematize the types of synthesized forms of art project in the context of directing technologies.

The article shows the dynamics of development of modern synthesized forms in the evolution of audiovisual and telecommunication technologies. It was found that the development of technical means of expression is transformed under the influence of the latest advances in scientific and technological progress and modern technologies. Emphasis is placed on the fact that the introduction of modern audiovisual technologies leads to the emergence of new global genres. The process of "multimedization of culture" is revealed, which leads to a significant change of the artistic paradigm, for which syntheticism in art becomes a basic feature, where the viewer is the subject of visual representation and needs additional impulses to be included in the general artistic process. The change in the artistic paradigm has directly affected the diversity of the concept of the work of art.

According to the results of empirical research, for the first time a typology of modern art projects was proposed, namely: pop genesis, theatrical genesis, art and sports genesis and academic genesis.

Key words: mass culture, art project, meta-genre, synthesis, directing means of expression.

Постановка проблеми. Процеси еволюції технічних засобів виразності в режисерській діяльності нині набирають обертів. Науково-технічний прогрес має діалектичний зв'язок із мистецтвом, розкриває творчі можливості та стає потужним стимулом для виникнення нових творчих артпроектів і новітніх метажанрів. Зародження сучасних синтезованих форм передбачає налагодження нових комунікативних зв'язків із глядацькою аудиторією. У цьому сенсі художня культура як генератор творчого потенціалу здатна стимулювати масові смаки, ідеали та соціальний клімат. Технічні засоби виразності та новітні технології взаємодіють з усіма аспектами та сферами художньої культури й мистецтва. У цьому процесі онтологічна сфера є найбільш актуальною, такою, що забезпечує існування артпроекту протягом його творчого життя.

Аналіз досліджень. Важливим джерелом для дослідження синтезованих форм сучасного артпроекту є праці вчених Н. Дворко, О. Костюченко, Я. Мартинишина, Л. Михайлова, С. Оборської, М. Поплавського, О. Тадлі, Т. Шехтер.

Дослідник Л. Михайлов у дисертаційному дослідженні здійснює мистецтвознавчий аналіз технічних засобів у створенні сучасного естрадного видовища та визначає їх класифікацію (Михайлов, 2007). На синтез художньої творчості звертає увагу у своїй роботі Д. Шефтер, аналізуючи сферу сучасного артринку як умови виникнення форм масової культури (Шефтер, 1998). У дослідженні М. Поплавського розглядаються проблема проектної діяльності «crossover point» у контексті музично-театрального проекту (Поплавський, 2019).

Нині дослідження, присвячені проектній діяльності, розглядаються переважно в контексті менеджменту соціально-культурної сфери чи педагогічної науки. Водночас мистецтвознавчий аналіз та класифікація сучасних артпроектів залишаються поза увагою українських дослідників.

Мета статті. Окреслити характерні риси та основні аспекти сучасного артпроекту як явища культури кінця ХХ – початку ХХІ століття. Проаналізувати режисерські технологічні засоби виразності створення сучасного артпроекту як динамічної форми масової культури. Визначити класифікацію основних типів синтезованих форм артпроектів у структурі сучасної художньої культури.

Виклад основного матеріалу. Взаємозв'язок явищ та комплексне розуміння дійсності є основою світогляду людини ХХ ст. Тому характерною рисою художнього мислення стає прагнення до синтезу різноманітних культурних практик. Слід

вказати, що еволюція жанрів масових форм культури багато в чому відбувалося під впливом застосування нових аудіовізуальних та телекомунікаційних технологій. ХХІ ст. актуалізує ці еволюційні процеси, що дає змогу на іншому рівні сформувати артпроект як новий феномен культури.

Поява нових систем посилення звуку для великих концертних майданчиків дала змогу перенесення звукової енергії у сценічному просторі. Зі свого боку line array дають: по-перше, можливість розширення динамічного діапазону, по-друге, змогу чіткого звукового адаптування під конкретні акустичні умови, по-третє, можливість зміни та оптимізації співвідношення гучності звучання мови, вокалу та інструментальної музики. Таким чином, сучасні звукопідсилювальні комплекси не тільки підвищують якість звучання, але й можуть виступати у ролі особливих режисерських засобів виразності.

Неможливо уявити собі сучасне шоу без піротехнічних ефектів. Сьогодні налічується більше 1000 різновидів подібних спецефектів, які можна застосовувати в закритих приміщеннях. Концертна піротехніка поділяється на три основних типи: ефекти вогню, кольорові ефекти, іскристі ефекти. Саме завдяки піротехнічним ефектам можна особливо яскраво акцентувати потрібний музичний епізод. З огляду на потужний емоційний вплив піротехнічних ефектів на глядачів, особливо у вечірній час, їх також часто використовують на карнавалах, у світломузичних спектаклях, електронних феєріях, а також у формі самостійного жанру – піротехнічних (піромузичних) шоу.

У сучасних масових артпроектах знайшли широке застосування лазерні ефекти. Лазери здатні створювати різні зображення, від найпростіших фігур до будь-яких образів на сцені, стінах і навіть на хмарах. Крім цього, лазерні покази можуть бути основною складовою частиною видовища у світловиставах та спеціальних лазерних шоу.

Нині активно використовуються сценічні модульні конструкції. Найчастіше вони використовуються open air. Технологія побудови сценічного простору повинна бути якомога простішою, швидкою та безпечною. Цим вимогам, зокрема, відповідають модулі виробництва німецької компанії Layher (Event Systems), яка включає інтегроване програмне рішення LayPLAN SUITE, що використовуються під час створення багатьох українських артпроектів. Також компанія пропонує ще кілька пакетів програмного забезпечення для різних вимог, а саме: LayPLAN CLASSIC, LayPLAN CAD.

Таким чином, можна зробити висновок, що технічний прогрес у масовому мистецтві відіграє значну культуротворчу роль. Він слугував імпульсом для народження нових його форм, зокрема, поп-, рок-музики та їх численних різновидів, що забезпечило виникнення і розвиток такої форми створення і поширення художньої продукції, як синтезований артпроект, який нині функціонує в режимі найскладніших технологій, що розробляються й функціонують на глобальному індустріальному рівні. Як вважає дослідниця Т. Шехтер, специфічною особливістю культури сьогодення «повинен бути вид синтезу художньої творчості та сучасної інтелектуальної думки, в якому буде досягнуто рівноправність засобів і мети висловлення і зміниться поняття умовності в мистецтві. Техногенний світ віртуальної реальності повинен увійти в тісний контакт із суб'єктивним світом особистості» (Шехтер, 1998: 302–303).

На нинішньому етапі розвитку сучасної техногенної цивілізації цілком природним є процес, який вчені визначили як «мультимедіація культури». Цей процес полягає в активному запровадженні нових технологій в усі сфери мистецтва. Це приводить до істотної зміни художньої парадигми, для якої синтетизм у мистецтві стає базовою ознакою. У результаті сучасний споживач культурного продукту все частіше потребує додаткових імпульсів для включення в загальний художній процес.

У більш широкому значенні на це звертає увагу М. Дворко, який зазначає, що «революційні перетворення ХХ століття у сфері інформаційно-комунікаційних технологій відзначилися появою й інтенсивним розвитком мультимедіа як нового аудіовізуального засобу масової комунікації, зверненого до окремої особистості <... >» (Дворко, 2004: 3).

Зміна художньої парадигми безпосередньо вплинула й на багатоваріантність концепції художнього твору: з одного боку, це миттєво інтерпретований твір, незмінно відтворений у цифровому вигляді на сучасному носії інформації, з іншого – це може бути патерн або набір патернів, які можуть змінюватися, комбінуватися тощо. Слід зазначити, що це не тільки позначається на структурі сценічного твору, але і впливає як на змістовну компоненту, так і на цілісність.

Наприкінці ХХ ст. традиційні аудіовізуальні технології, що розвивалися в межах театру, телебачення, естради, почали розширюватися за рахунок впровадження новітніх електронних та комп'ютерних аудіовізуальних технологій. Це дозволило постановникам артпроектів паралельно із класичними засобами виразності використовувати

винятково нові електронно-комп'ютерні технології. Також поєднання світлової апаратури з комп'ютерними технологіями значно розширило можливості світлового дизайну артпроекту.

На думку автора, розвиток технічних засобів виразності буде трансформуватися під впливом новітніх досягнень науково-технічного прогресу та сучасних технологій. Як вважає дослідник технічного забезпечення сучасних видовищ Л. Михайлов у своїй роботі «Технічні засоби оформлення сучасного естрадного видовища», елементами сценографії новітніх артпроектів є «голографічна проекція, технологія «прорізання» за кольором <... >, впровадження мобільних технологій з метою створення атмосфери інтерактивності <... >» (Михайлов, 2007: 36). Також найважливішою умовою стане активна участь глядачів у будь-якому артпроекті завдяки сучасному інформаційному простору, який надає широкі можливості глядачам вступати у творчий контакт з художньою продукцією. Особлива роль тут відводиться телебаченню, яке, на думку мистецтвознавиці К. Станіславської, «опановує три важливі іпостасі, виявляючи себе як: 1) спосіб передачі на відстані звуку і зображення, 2) новий, специфічний засіб інформації в суспільстві, 3) нову форму художньої культури зі своїм естетичним «я» (Станіславська, 2016: 244).

Інноваційність, проектність, варіабельність, музичність на сучасному етапі є генеруючими факторами у створенні артпроекту, який можна визначити як явище масової культури, основою якого є художні та нехудожні компоненти. Функціонування такого культурного продукту відбувається завдяки організаційно-творчій діяльності групи фахівців, що забезпечують концептуальну єдність проекту на всіх стадіях його здійснення від виконавської діяльності до виходу на відкритий ринок із метою отримання прибутку від різних видів його реалізації. Основними принципами у процесі створення артпроекту є «визначення і деталізація цілей організації, видів діяльності; структурування, поділ праці між фахівцями; координація діяльності, взаємовідносини, обов'язки, терміни виконання, звітність; єдність цілей діяльності; реалізація завдань менеджменту» (Тадля, 2020: 121).

Впровадження сучасних аудіовізуальних технологій приводить до виникнення нових глобальних жанрів, що не вписуються в традиційну класифікацію. Загальна тенденція, яка спостерігається нині у сфері синтезованих артпроектів – це відокремлення від чіткої жанрової типізації та звернення до все більш індивідуалізованих рішень залежно від поставлених завдань. Саме вони й зумовлюють комплекс режисерських

засобів виразності, які і є провідними у визначенні класифікації артпроектів.

На наш погляд, враховуючи використання тих чи інших засобів виразності, можемо виокремити чотири типи сучасних синтезованих форм артпроектів, а саме: естрадний генезис, театральний генезис, художньо-спортивний генезис та академічний генезис.

Артпроекти, в основі яких лежить естрадна, танцювально-пісенна музика (так звана «поп-музика»), доречно віднести до естрадного генезису, аналогічно до різних гала-видовищ, тематичних, ювілейних тощо. Сюди належать проекти на базі рок-концертів, а також світло-звуковистави та електронні феєрії на основі розважальної та електронної музики, в яких відсутня або майже відсутня драматургічна складова частина. Як приклад, можна назвати Stadium Show MONATIK «LOVE IT ритм» (реж. Д. Стульников), що відбулося на НСК «Олімпійський» у 2019 р. Саме цей проект став вибуховим на українській естраді, зібравши в одному місці понад 60 тисяч глядачів. До естрадного генезису належать також фестивалі музичні проекти, зокрема один із найбільших музичних фестивалів open air – «Atlas Weekend» (м. Київ), Trance Connections Festival (м. Львів), Міжнародний музичний фестиваль «UPark» (м. Київ) та багато інших.

До артпроектів театального генезису можна віднести проекти на базі карнавалів, театралізованих світло-звуковистав та електронних феєрій, тобто всі проекти, які мають драматургічну основу. З цим напрямом тісно пов'язані фестивалі форуми, що мають театралізацію. Також до числа цих проектів можна зараховувати і постмодерністські театральні постановки. Це можуть бути театральні постановки з елементами перформансу, хепенінгу, інвайронменту, зокрема у театрі «Кімната Т» (реж. О. Сомова, м. Харків). Оригінальний проект покликаний вирішити глобальні проблеми за рахунок звернення до свідомості глядача/учасника. Адже живе провокаційне дійство демонструє все те, про що так неохоче розповідалося протягом століть. Основою цього артпроекту стало п'ять вуличних перформансів: «Руйнування», «Розмір», «Люди на продаж», «Невиліковні», «Бабло».

Як вважає дослідниця О. Лачко, іноді «пересічний глядач сприймає перформанс як такий собі квазітеатр. Насправді площина перетину театру та перформансу – це унікальний простір < ... > перетину театру й «нетеатру» (Лачко, 2019: 156).

Артпроекти спортивно-художнього генезису також набирають популярності. Серед них варто

відзначити постановки єдиного в Україні цирку на льоду «Saveliev Grand» (кер. Ю. Савельєв). Завдяки величезному досвіду, майстерному симбіозу циркового мистецтва та віртуозного фігурного катання було створено театралізоване циркове казково-магічне шоу на льоду «Чаросвіт». Колективу аплодували глядачі Чорногорії та Хорватії, у країнах Балтики, Сербії, Китаю, Ізраїлю та ще в багатьох куточках світу.

У 2018 р. в Київському Палаці спорту відбулася прем'єра новорічної казки на льоду за мотивами твору Е. Гофмана «Лускунчик» (реж. Д. Тодорюк, постановка Д. Дмитренка). Завдяки сучасним технологіям (3D-графіка, світлодіодний екран, 200 світлових приладів) було створено неймовірне новорічне казкове шоу. Саме в цьому проекті відбувається поєднання спорту та художньої компоненти. Аналогічні проекти існують також у західних країнах, наприклад у США. Особливою популярністю користуються шоу програми творчого колективу «Disney On Ice». У них представлений практично весь спектр музичних жанрів – від романсу та рок-н-ролу до уривків із симфонічних творів.

Мистецькі артпроекти академічного генезису характеризуються тим, що їх музична складова частина містить переважно класичну та народну музику. Це в першу чергу проекти на базі сінмафоній (поєднання музики та кіно), світло-звуковистав та електронних феєрій на історичну тематику. Тут елементи та стадії проектування ще не означилися повною мірою. Проте на багатьох курортах існує подібна тенденція. Наприклад, у Єгипті на тлі архітектурних пам'яток вечорами влаштовуються театралізовані світло-звуковистави, організовується виробництво та реалізація відеодисків й сувенірної продукції з використанням елементів цих видовищ.

У 2006 р. було створено сінмафонію Д. Шостаковича на симфонію № 7 – «Ленінградська» (синтез-режисер Г. Параджанов, автор-конструктор С. Давітая). Експресивність музичного твору підсилюється кадрами кінохроніки 20–50 рр. ХХ ст. Також до цього напрямку можна віднести й філармонійні концерти.

З огляду на тривалість заходу артпроекти можна диференціювати за принципом короткочасності або довготривалості. До короткочасних належать, наприклад, ті проекти, що створюються в межах карнавалу, які, в кращому випадку, можуть тією чи іншою мірою використовуватися під час наступного карнавалу. Короткочасними проектами також є, зокрема, проекти на основі поп- чи рок-концертів, які «прив'язані»

до конкретної події – ювілейні, тематичні, святкові, а також глобальні концерти. Їх «життєвий» цикл включає одноразову демонстрацію з подальшою трансляцією телеверсії (один або два рази).

Короткочасні проекти можуть бути злитими та дискретними (серійними). Злиті проекти розгортаються від початку до кінця протягом одного дня. Це можуть бути карнавальна хода, тематичний або святковий концерт, у тому числі глобальний концерт, світло-звуко-вистава, електронна феєрія.

Дискретні проекти складаються з декількох злитих структур, розмежованих часовим інтервалом. Це може бути концертно-гастрольний тур зі змінною програмою, адаптованою до місця проведення й складу аудиторії, телевізійні музично-мистецькі проекти, що включають низку послідовних етапів.

Ця форма є досить актуальною особливо під час пандемії коронавірусу, коли дати гастрольних турів можуть бути змінені або ж переглянутий сам концертний формат, наприклад, онлайн-трансляція з подальшим поверненням до офлайн-виступу в період зміни карантинних заходів. Але ці трансформації жодним чином не впливають на творчу якість культурного продукту.

Довготривалими проектами є насамперед заходи на базі поп- та рок-музиклів, світло-звуко-вистав історичного й музейного напрямів, які можуть виконуватися без істотних змін протягом багатьох десятиліть. Ці проекти можуть бути створені в умовах певного ландшафту як історична реконструкція тієї чи іншої епохи чи історичної події, яка повторюється щорічно.

Одним із прикладів може бути Міжнародний фестиваль світла й медіа-мистецтва «Kyiv Lights Festival», який відбувається щорічно у столиці України – Києві. Так, у 2019 р. великим екраном для презентацій творчих робіт учасників фестивального проекту з понад 20 країн світу стала будівля Київської міської державної адміністрації. Окрім технології 3D-mapping, глядачі побачили

використання режисерського прийому доповненої реальності під час запуску «Променю мрій» із сотнями дитячих малюнків.

Запропоновану типологію сучасних артпроектів можна використовувати в навчальному процесі для студентів освітнього ступеня «Магістр» спеціальності 026 «Сценічне мистецтво». Саме новітні тенденції в режисурі сучасних артпроектів досліджуються студентами кафедри режисури естради та масових свят Київського національного університету культури і мистецтв у процесі вивчення дисципліни «Методика і організація творчого проекту».

Перспективою для подальшого опрацювання є детальне дослідження різних синтезованих форм артпроекту, зокрема в науково-дослідницькій діяльності студентів ЗВО. Робота окреслює можливість ґрунтовного вивчення цього питання із залученням теоретичних та практичних розробок та досліджень цієї важливої частини культуротворчого процесу.

Висновки. Згідно з проведеним аналізом можна зробити такі висновки:

1. Технологічний прогрес у масовому мистецтві відіграє значну культуротворчу роль, що є основою для розвитку сучасних артпроектів.
2. Розвиток технічних засобів виразності трансформується під впливом новітніх досягнень науково-технічного прогресу та сучасних технологій.
3. Впровадження сучасних аудіовізуальних технологій веде до виникнення нових глобальних жанрів.
4. Запропоновано типологію сучасних артпроектів, а саме: естрадний генезис, театральний генезис, художньо-спортивний генезис та академічний генезис.
5. Перспективою подальшого аналізування є детальне дослідження різних синтезованих форм артпроекту, що є суттєвим доповненням теорії та практики режисури масових форм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дворко Н.И. Режиссура мультимедиа: генезис, специфика, эстетические принципы: автореф. дис. ... док. искусствоведения: 17.00.03. Москва, 2004. 47 с.
2. Лачко А. Рецепція постмодернізму в сучасній театральній культурі України: дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.04. Харків, 2019. 18 с.
3. Мартинишин Я.М., Костюченко О.В. Проектний менеджмент як стратегічний інструмент розвитку соціокультурної сфери. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ: ІДЕЯ-ПРИНТ, 2018. № 4. С. 84-89.
4. Михайлов Л.Н. Создание современного эстрадного зрелища (принципы художественного оформления): автореф. ... канд. искусствоведения. 17.00.01. Москва, 2007. 31 с.
5. Михайлов Л.Н. Технические средства оформления современного эстрадного зрелища как эстетический феномен. Москва: РАТИ, 2007. 40 с.
6. Оборська С.В. Сучасна проблематика подієвого менеджменту мистецьких проектів. *Культура України*. Харків: ХДАК, 2018. Вип. 61. С. 389–397.

7. Поплавський М.М. Мистецький проект: дискурс художньої культури початку нового тисячоліття (у точці перетину – crossover point). *Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ: ІДЕЯ-ПРИНТ, 2019. № 1. С. 248–254.
8. Станіславська К. Мистецько-видовищні форми сучасної культури: монографія. Київ: НАКККиМ, 2016. 352 с.
9. Тадля О.М. Організація мистецьких проєктів у менеджменті соціокультурної діяльності. *Гуманітарний корпус*. Вінниця: ТВОРИ, 2020. Вип. 36. С. 119–122.
10. Шехтер Т.Е. Процессы маргинализации в современной художественной культуре: дис. ... д-ра филос. наук: 24.00.01. Санкт-Петербург: СПбГУ, 1998. 347 с.
11. Event Systems. URL: <https://www.layher.com/en/> (дата звернення: 29.04.2021).

REFERENCES

1. Dvorko N.I. Rezhissura mul'timedia: genezis, spetsifika, esteticheskiye printsipy [Directing multimedia: genesis, specificity, aesthetic principles]: author. dis. ... doc. art history: 17.00.03. Moscow, 2004. 47 p. [in Russian].
2. Lachko A. Retseptsiya postmodernizmu v suchasniy teatral'niy kul'turi Ukrayiny [Reception of postmodernism in modern theatrical culture of Ukraine]: dis. ... Cand. art history: 26.00.04. Kharkiv, 2019. 18 p. [in Ukrainian].
3. Martynyshyn YA. M., Kostyuchenko O. V. Proektnyy menedzhment yak stratchichnyy instrument rozvytku sotsiokul'turnoyi sfery. [Project management as a strategic tool for the development of the socio-cultural sphere]. Bulletin of the National Academy of Management of Culture and Arts. Kyiv: IDEA-PRINT, 2018. № 4. P. 84-89. [in Ukrainian].
4. Mikhaylov L.N. Sozdaniye sovremennogo estradnogo zrelishcha (printsipy khudozhestvennogo oformleniya) [Creation of a modern variety show (principles of decoration)]: author. ... Cand. art history. 17.00.01. Moscow, 2007. 31 p. [in Russian].
5. Mikhaylov L.N. Tekhnicheskiye sredstva oformleniya sovremennogo estradnogo zrelishcha kak esteticheskiy fenomen. [Technical means of designing a modern variety show as an aesthetic phenomenon]. Moscow: RATI, 2007. 40 p. [in Russian].
6. Obors'ka S.V. Suchasna problematyka podiyevoho menedzhmentu mystets'kykh proektiv. [Modern issues of event management of art projects]. Culture of Ukraine. Kharkiv: KhDAK, 2018. Issue. 61. P. 389-397. [in Ukrainian].
7. Poplavs'kyy M.M. Mystets'kyy proekt: dyskurs khudozhn'oyi kul'tury pochatku novoho tysyacholittya (u tochtsi peretynu – crossover point). [Art project: the discourse of artistic culture of the beginning of the new millennium (at the crossover point)]. Bulletin of the National Academy of Management of Culture and Arts. Kyiv: IDEA-PRINT, 2019. № 1. P. 248-254. [in Ukrainian].
8. Stanislavs'ka K. Mystets'ko-vydovyshchni formy suchasnoyi kul'tury [Art and entertainment forms of modern culture]: monograph. Kyiv: NACCKiM, 2016. 352 p. [in Ukrainian].
9. Tadya O. M. Orhanizatsiya mystets'kykh proyektiv u menedzhmenti sotsiokul'turnoyi diyal'nosti. [Organization of art projects in the management of socio-cultural activities]. Humanitarian Corps. Vinnytsia: TVORY, 2020. Issue. 36. pp. 119-122. [in Ukrainian].
10. Shekhter T.Ye. Protsestry marginalizatsii v sovremennoy khudozhestvennoy kul'ture [The processes of marginalization in contemporary art culture] dis. ... Dr. Philos. Sciences: 24.00.01. St. Petersburg: SPBGU, 1998. 347 p. [in Russian].
11. Event Systems. URL: <https://www.layher.com/en/>